

**De handbibliotheek van de eerste studenten diergeneeskunde
(Frankrijk, 18de eeuw)
Deel 1: van Vegetius tot de Garsault**

*The library of the first veterinary students (France, 18th century)
Part I: from Vegetius to de Garsault*

¹P.E.J. Bols, ²H.F.M. De porte

¹Laboratorium voor Veterinaire Fysiologie en Biochemie, Departement Diergeneeskunde,
Universiteit Antwerpen, Universiteitsplein 1, Gebouw U, B-2610, Wilrijk

²Kastanjedreef 22, B-2920 Kalmthout

peter.bols@uantwerpen.be

SAMENVATTING

De diergeneeskunde vindt zijn oorsprong in de klassieke oudheid. De kennis die destijds bij de oude Grieken en Romeinen was vergaard, bleef ter beschikking dankzij meerdere vertalingen en compilaties. Het toenemende belang van het paard leidde in de 16de en 17de eeuw tot een sterke stijging van de interesse en tot de publicatie van enkele meer wijdverbreide standaardwerken over het paard en de paardrijkunst. De meeste rijsscholen en academiën die aan de oorsprong lagen van de eerste veeartsenijschool (Lyon, 1761), konden een aantal van deze publicaties ter beschikking stellen van hun leerlingen en/of waren voor hun docenten een belangrijke bron van informatie. Deze veelal luxueuze uitvoeringen bevatten behoorlijke beschrijvingen van visueel waarneembare structuren en hun afwijkingen. De onderliggende functionele of fysiologische kennis ontbrak echter nagenoeg volledig. Het bestaan van meer klassieke handboeken zoals we ze nu kennen, was mede door het ontbreken van een formele vorm van veeartsenijkundig onderwijs vóór 1750, onbestaande.

Na een korte inleiding over de kennis van de veeartsenijkunde bij de Grieken en Romeinen, wordt in dit eerste deel kort de (vooral Franse) diergeneeskundige literatuur belicht tot aan de publicatie van één van de meest bekende werken uit die tijd, 'Le Nouveau Parfait Maréchal' van François Alexandre de Garsault (Frankrijk, eerste uitgave 1741).

ABSTRACT

In this first paper of a series of two, the origin of the veterinary literature during the Hellenic and Roman periods (Vegetius, 4th century AD) is briefly described. Further on, a survey of the (French) literature is given that might have been available to the first veterinary students, such as the reference book 'Le Nouveau Parfait Maréchal' (first edition, 1741) published by François Alexandre de Garsault. These mostly very expensive books contain splendid and scientifically adequate anatomic descriptions and illustrations, but knowledge of physiology and pathogenesis was virtually inexistent. Descriptions of pathological conditions are succinct and often inadequate. Due to the lack of a formal form of veterinary education, traditional handbooks, as we know them nowadays, did not exist before 1750.

INLEIDING

In deze 21ste eeuw volgt de ene data-explosie de andere in ijtempo op en wordt het zelfs voor de meest doorgewinterde, (dier)geneeskundige professional een haast onmogelijke taak om binnen zijn/haar vakgebied bij te blijven over de meest recente wetenschappelijke literatuur. Ooit waren de tijden

anders. Wetenschappelijke literatuur was schaars in de vroege periode van de diergeneeskundige ontwikkeling en bovendien duur. Hoe kwam ze tot stand en wat was er voorradig? Het is geenszins de bedoeling om in dit artikel de, overigens goed gedocumenteerde, geschiedenis van het ontstaan van het diergeneeskundig beroep uiteen te zetten. Daarvoor verwijzen de auteurs naar werken als die van Leclainche (1936) en

von den Driesch en Peters (2003). Om de tijdsgeschiedenis van de Franse 18de eeuw, de periode tijdens dewelke de eerste veeartsenijscholen werden opgericht, beter te kunnen begrijpen, is het niettemin bijna noodzakelijk heel kort de hoofdlijnen van deze ontwikkeling te schetsen.

Het is duidelijk dat de evolutie naar een sedentaire levenswijze en de daarmee gepaard gaande domesticatie van gewassen en dieren ook de zorg voor die dieren met zich heeft meegebracht. Domesticatie is een zeer ingewikkeld proces en heeft zich -vooral bepaald door lokale omgevingsfactoren- overal ter wereld op een andere manier en op een ander moment voltrokken (Diamond, 2001). Over het algemeen gaat men ervan uit dat de eerste huisdieren slechts zo'n 10.000 jaar geleden werden gedomesticeerd, hoewel dit nog een punt is van veel discussie. Allicht waren schapen en geiten de eerste gedomesticeerde landbouwhuisdieren (8.500 vóór Christus, Zuidwest-Azië).

GRIEKSE, ROMEINSE EN OOSTERSE KENNIS

De eerste echte tekenen van veeartsenijkunde stammen uit het oude, veerijke Egypte waar in een papyrusrol, die in 1888 door Flinders-Petrie werd ontdekt en gedateerd kon worden rond 3000 à 2200 vóór Christus, gewag gemaakt wordt van orgaanaandoeningen, koliek en aderlatingen (Wester, 1939). Tijdens een meer recente periode waren het de oude Grieken die de erfgenamen werden van deze vroege Oosterse en Egyptische kennis. Hierbij dient in eerste instantie zeker Xenophon (430-350 vóór Christus) vermeld te worden als schrijver van historische, politieke en didactische werken, onder andere met betrekking tot het paard en de rijkunst.

Een veel belangrijker naam is Hippocrates, tijdgenoot van Socrates en Plato (5de eeuw vóór Christus). Hij was een 'asclepiade', een lid van de gilde der 'geneeskundigen' en had veel aandacht voor ervaring en empirisme. Bovendien bepleitte hij heel nadrukkelijk de scheiding tussen godsdienst en geneeskunde, iets wat in latere tijden niet zo vanzelfsprekend bleek te zijn. Van hem onthouden we de 'humoraalpathologie', een begrip dat tot in de 19de eeuw de (dier)geneeskunde verder zou gaan bepalen. Deze leer is gebaseerd op de vier elementen (vuur, water, lucht en aarde), hun vier belangrijkste eigenschappen (warmte, koude, droogte en vochtigheid) en de vier lichaamsvochten, met name bloed, slijm, zwarte gal en gele gal. Bij een goede gezondheid ging men ervan uit dat deze vier elementen in evenwicht waren. Ziekte daarentegen was het gevolg van een disbalans en deed in het lichaam de zogenaamde 'scherpe sappen' ontstaan, die op hun beurt tot koorts leidden en te allen prijze uit het lichaam verwijderd dienden te worden. Deze redenering verklaart het latere ontstaan van allerlei 'afrijvende' therapieën.

De huidige grondslagen van de (dier)geneeskunde (anatomie, fysiologie, etc.) waren destijds echter in grote mate afwezig en empirie was de belangrijkste

leidraad voor diagnose en therapie. Veel remedies berustten op de overtuiging dat de natuur zelf de genezing zou brengen, de zogenaamde 'vis medica-trix naturae'. Zo werd voedsel zelf aanzien als een belangrijk geneesmiddel, een overtuiging die tot op heden in verschillende culturen grote scharen aanhangers heeft. Verder genoten alle middelen die op een of andere manier 'sappen konden uitdrijven', zoals emetica, diuretica, purgantia, nies- en zweetmiddelen maar ook aderlatingen en lavementen, een enorme populariteit. Simultaan was er om die reden ook een zeer bloeiende kruidengeneeskunde ontstaan die veelal de grondstoffen voor al deze bereidingen diende aan te leveren. Een derde belangrijke Griekse auteur is Aristoteles (384-322 vóór Christus). Hij was ook een asclepiade en wordt algemeen beschouwd als de vader van de vergelijkende anatomie. Hij leverde bovendien zeer belangrijke bijdragen tot de ontwikkeling van de natuurhistorische kennis, filosofie, botanie, fysiologie, embryologie en anatomie. Daar de Grieken echter enkel dierlijke kadavers dissecteerden, leidden Aristoteles' veralgemeningen en extrapolaties naar de humane anatomie herhaaldelijk tot heel wat verwarring. Hoewel hij duidelijk begrip had van de werking van het menselijk en dierlijk lichaam, ontbrak het hem aan fysiologisch inzicht in de werking van de orgaansystemen. Zo begreep hij de rol van het hart als centraal orgaan, maar had hij geen notie van de rol van de bloedsomloop. Verder beschreef hij op een correcte manier de tandwissels bij paarden. Hij bezat slechts een summiere kennis van de pathologie. Zo veronderstelde hij dat hondsdoelheid van het ene op het andere dier overging via een besmettelijke beet, maar beschouwde hij de mens zelf als ongevoelig voor de ziekte. Anderzijds beschreef hij dan weer correct de effecten van ovariectomie bij de zeug 'waar-door deze ongeschikt werd voor de reproductie maar blijkbaar sneller groeide', aldus Aristoteles. Ondanks deze inzichten blijft het bestaan van dierenartsen in deze periode twijfelachtig. Voor de Grieken waren dieren zielloos en duidelijk minder waard dan mensen.

Via de Griekse slaven drongen veel van deze opvattingen door tot in Rome waar oudgedienden uit het Romeinse leger sedentaire boeren werden. Landbouw en landbouwkunde kregen veel aandacht, onder andere in de werken van Varro (116 vóór Christus, 'De Re Rustica'), Plinius (1ste eeuw na Christus) en Celsus. Een andere zeer belangrijke figuur onder hen was Galenus (130-201 na Christus) wiens inzichten als het 'galenisme' zouden blijven nazinderen tot in de 18de eeuw. Zijn leer was gebaseerd op de ideeën van Hippocrates, maar hij plaatste zeer uitdrukkelijk de mens in het centrum van de schepping, een overtuiging die volledig onderschreven werd in de christelijke leer tijdens de middeleeuwen. Ook de Romeinse agronoom Columella schreef in de 1ste eeuw na Christus een belangrijk werk, 'De re rustica' met daarin 'la medicina veterinaria', waarin vooral de 'bestia veterinaria', de werk- en lastdieren, aan bod kwamen. Verder

introduceerde hij als eerste de term ‘veterinarius’. Op het einde van de 4de eeuw publiceerde de aristocraat Vegetius het meest complete werk over de veeartsenij uit de oudheid, ‘*Artis Veterinariae Sive Digestorium Mulomedicinae Libra IV*’. Vegetius adviseerde ‘scherpwerkende’ middelen om gewrichten ‘op te drogen’, duidde 27 aders aan om aderlatingen te doen en beschreef een open beenbreuk (grotendeels terecht!) als ongeneeslijk. Hij gaf aan dat de symptomen van hoefbevangenheid overeenkomen met die van koliek. Therapeutisch hing hij het galenisme aan, met zeer ingewikkelde recepturen, de zogenaamde polyfarmacie, waarbij de kruideneeskunde zeer sterk op de voorgrond trad. Vele van de hoger geciteerde werken werden later vertaald en meerdere malen gecompileerd, waardoor ze ook voor de eerste (en latere) dierenartsen een belangrijke bron van informatie waren (Saboureux de la Bonneterie, 1775).

In 395 na Christus kwam het tot een opsplitsing van het Oost- en West-Romeinse Rijk. Onder Constantinus VII (905-950) werden vele geschriften van Griekse ‘hippiaters’ (paardenartsen; hippos: paard, iatros: medicus) gebundeld in de ‘*Hippiatrica*’, een handschrift dat werd gevonden in een Hongaars klooster, allicht daar achtergelaten door de Turken. Het betreft een compilatie van honderden brieven van onder andere Apsyrthus (paardenarts onder Constantijn de Grote, 300-360), Theomnestes, Chiron, Vegetius, etc. De eerste Latijnse vertaling van deze ‘*Hippiatrica*’ werd gepubliceerd door de Franse arts Jean Ruelle (Ruellius) in 1530 (Wester, 1939). Na de val van het West-Romeinse Rijk in 476 kwamen de wetenschappen en de geneeskunde in belangrijke mate onder invloed te staan van de Kerk en werden de oude werken vooral gekopieerd door monniken.

Het zwaartepunt van de (dier)geneeskundige kennis verplaatste zich vervolgens naar het Oosten. Belangrijke ontwikkelingen in de geneeskunde, farmacologie en chemie voltrokken zich vooral bij de Arabieren, wat enigszins afstraalde op Zuid-Europa en Egypte. De Arabieren werden op deze wijze de erfgenamen van de Griekse veeartsenijkunde. Hoewel uit de middeleeuwen slechts enkele geschriften bekend zijn, blijken een paar overgangfiguren toch een belangrijke link te zijn geweest naar latere tijden. Jordanus Ruffus was stalmeester of ‘*Marescallus*’ aan het hof van keizer Frederik II (1212-1250) in Zuid-Italië en schreef ‘*De Medicina Equorum*’, gebaseerd op de viervochtenleer en de polyfarmacie. Hij zou het veterinaire denken gedurende vier eeuwen lang mee beïnvloeden. Rond diezelfde periode schreef Laurentius Rusius (1228-1347), een bekend Italiaans hippiaater te Rome, een ander standaardwerk in manuscriptvorm. Aan het einde van de 15de eeuw werd dit het eerste veterinaire drukwerk als ‘*Incipit Liber Marescalcie Equorum*’. Later werd dit de ‘*Hippiatria Sive Marescalia Laurentii Rusii*’ (1531).

Tijdens de middeleeuwen waren de belangrijkste diersoorten voor de veeartsenij het paard, de hond en ... de valk, dieren die stuk voor stuk verbonden

waren met de jacht, zoals blijkt uit ‘*Livre de Chasse*’ van Gaston Phoebus (1389). In 1472 werd het eerste gedrukte werk over paardeneeskunde gepubliceerd in Venetië, met een onbekende auteur.

Het spreekt voor zich dat de hogergenoemde werken allicht slechts op zeer beperkte schaal verspreid waren, aangezien de boekdrukkunst nog lang niet in staat was om grote oplagen te produceren. Boeken bleven veelal geconcentreerd in bibliotheken van kloosters of kwamen terecht bij enkelingen behorend tot de hogere klasse die zich de kosten voor de druk of het kopiëren konden veroorloven. De reeds opgebouwde kennis was dus zeker niet universeel toegankelijk, niet in het minst omdat slechts een beperkt deel van de bevolking de werken, veelal gesteld in het Latijn, kon lezen.

DE OUDE ‘MEESTERS’

Tijdens de 16de eeuw werd aanzienlijke vooruitgang geboekt in alle wetenschapsdomeinen. Rond 1550 bracht onder andere Christoffel Plantijn de boekdrukkunst op het niveau waar ze een belangrijke revolutie kon ontketenen in het vermeerderen en meer toegankelijk maken van wetenschappelijke kennis. Er werden in die periode een vijftigtal werken gepubliceerd die van heel ver of dichterbij iets te maken hadden met de toen beoefende veeartsenijkunde, veelal in het Latijn. De meeste teksten verschenen in Spanje en Italië, onder invloed van de Arabische wetenschap. Zeer heterogene groepen van ‘geleerden’ participeerden in het schrijven van deze veterinaire werken, die in het merendeel van de gevallen vooral het paard als onderwerp hadden. Filologen, artsen, rit- en stalmeesters (de zogenaamde ‘*écuyers*’), adellijken, notabelen, en politiek belangrijke figuren begonnen werken over de ‘paardeneeskunde’ uit te geven (kort overzicht in Coorevits et al., 2011). Ook in humane werken werden een aantal pagina’s gewijd aan aandoeningen bij het paard, een illustratie van het feit dat het paard en de mens zeer dicht bij elkaar werden gepositioneerd. Zo voegde bijvoorbeeld iets recenter Jacques Jean Bruhier d’Ablaincourt een ‘*Appendice sur les Maladies des Chevaux et autres Quadrupèdes*’ toe aan zijn ‘*Secrets Utiles et Eprouvés dans la Pratique de la Médecine et de la Chirurgie*’ (1741).

Op inhoudelijk vlak was er echter zeer weinig vernieuwing te vinden. Andreas Vesalius zorgde in 1543 met zijn ‘*De Humani Corporis Fabrica Libri Septem*’ echter voor een dubbele versnelling. Naast zijn bevindingen gebaseerd op kennis opgedaan door de dissectie van menselijke kadavers, bevat het boek ook excellente illustraties waarop de preparaten in alle mogelijke details zijn afgebeeld. Onnodig te stellen dat Vesalius een heel aantal andere auteurs zou inspireren met dit meesterwerk. De meest bekende onder hen is ongetwijfeld de Italiaanse senator Carlo Ruini (1530-1598). Hij publiceerde in 1590 in Venetië ‘*l’Anatomia del Cavallo*’, een boek met daarin een aantal prachtige platen die later meerdere malen zouden worden

Figuur 1. Gravure uit 'L'instruction de Roy en l'exercice de monter à cheval' (Antoine de Pluvinel, 1629).

gekopieerd. Zo werd het paard het eerste huisdier dat profiteerde van de opleving van de geneeskunde. Enkele jaren later schreef de Franse arts Jean Héroard (1551–1628), eveneens geïnspireerd door het werk van Vesalius, zijn 'Hipposteologie' (1599) met daarin enkele grote, zeer realistische afbeeldingen. Tevens introduceerde hij de term 'vétérinaire' in Frankrijk. Héroard werd op zijn beurt geciteerd als 'Médecin en l'art vétérinaire de la grande écurie du Roy'.

Hiermee werd in de 16de eeuw geleidelijk een proces in gang gezet dat samenviel met de opkomst en ontwikkeling van de 'pratique de l'équitation', de paardrijkunst. De oorsprong van deze evolutie naar het dressuurpaard moeten we andermaal in Italië zoeken. Daar kwam het hofgebeuren op gang en gingen de edelen zich bekwamen in het paardrijden, mooi geïllustreerd door een gravure uit de bijbel van de paardendressuur, 'L'instruction du Roy en l'exercice de monter à cheval' van de hand van Antoine de Pluvinel (1629) (Figuur 1). De uitbouw van het paardengebeuren zette zich stevig door in de 17de en 18de eeuw, in die mate dat jonge aristocraten bijna verplicht waren om zich in te schrijven in de zogenaamde 'academiën' die in alle grote steden werden opgericht. Jonge edellieden leerden er vreemde talen, wiskunde, filosofie, dans, schermen en ... paardrijden. De paardrijlessen werden gegeven door 'écuyers' of ritmeesters, zoals aangegeven in een 'annonce' van de Académie, gepubliceerd in de 'Almanach de Lyon' (1741) (Figuur 2).

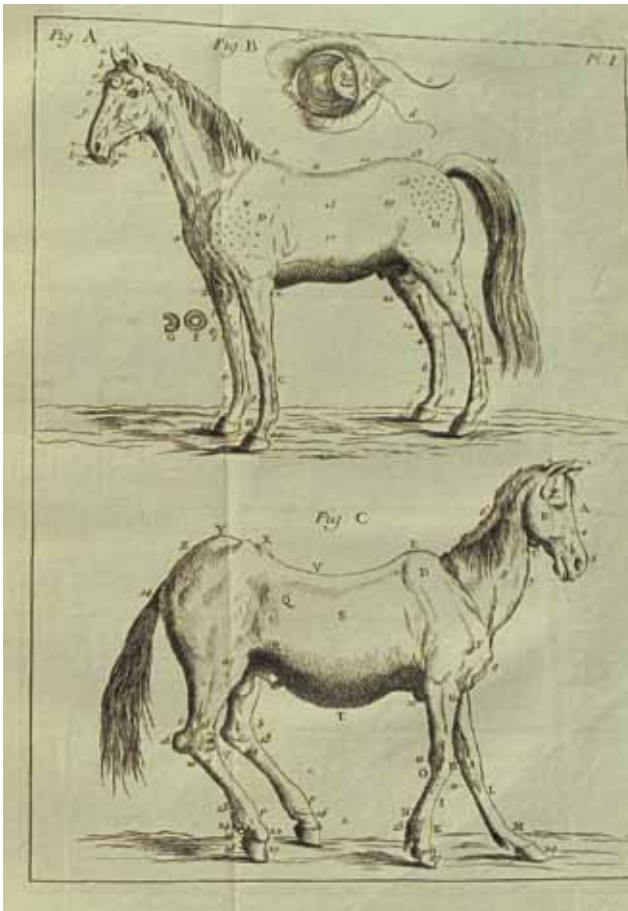
Het paard begon aan een gigantische opmars en won enorm aan populariteit bij de begoede klasse, niet enkel als rijdier maar tevens als onderwerp van schilderijen en sculpturen, als belangrijke speler bij de vossenjacht en als trekdier voor prestigieuze koetsen. Rijke burgers en edelen bouwden gigantische stoeterijen en rijsscholen uit en creëerden daardoor een manifeste nood aan zorgverleners voor hun paarden. Deze écuyers waren meestal zelf edellieden of notabelen die werden opgeleid in de beste (veelal Duitse) rijsscholen. Zij lagen aan de basis van het ontstaan van een heel nieuw soort literatuur, de zogenaamde 'Traités'

in de hippatrie of paardkunde. Het betreft veelal theoretische beschouwingen, compilaties van allerhande paardgerelateerde informatie, in de breedste zin van het woord. De werken omvatten behalve nauwkeurige anatomische beschrijvingen en lange lijsten van aandoeningen en remedies ook beschrijvingen van het paardentuig en instructies voor het fokken en verhandelen, hanteren, inspannen en dressuurmatig rijden van paarden.

Een totaal andere klasse van paardenprofessionals was deze van de hoefsmeden of 'maréchaux'. Zij verzorgden sinds mensenheugenis het hoefbeslag van de paarden en stonden alzo ook vaak in voor de eerste-lijnsverzorging van de dieren. Onder hen bevonden zich kleine elitegroepen die reeds jarenlang van vader op zoon actief waren op grote stoeterijen. Meer praktisch ingesteld dan de écuyers genoten de maréchaux veel aanzien bij de paardlievende adel. Het spreekt echter voor zich dat er tussen deze twee groepen, de écuyers enerzijds en de maréchaux anderzijds, tegenstellingen groeiden die voelbaar zouden zijn tot een flink stuk in de 20ste eeuw (cf. deel II).

Figuur 2. 'Annonce de l'Académie', Almanach de Lyon, 1741.

Figuur 3. Het ‘foutenpaard’ in ‘Le Nouveau Parfait Maréchal’ (de Garsault, 1770).

De belangrijkste van deze 17de- en 18de-eeuwse hippiaters hebben enkele interessante boeken nagelaten die vanwege hun relatief grote oplage door de vele edities weliswaar niet zo moeilijk te vinden zijn, maar dikwijls in zeer slechte staat verkeren door het intense gebruik. Het is onmogelijk om deze publicaties allemaal inhoudelijk te bespreken, maar gelukkig bestaan er wel een aantal zeer complete bibliografieën die nagenoeg alle werken over het paard, verschenen tussen Vegetius en het begin van de 20ste eeuw, oplijsten (Musset-Pathay, 1810; Mennessier de la Lance, 1915-1921) en waarin dikwijls korte biografieën van de auteurs zijn opgenomen.

Standaardwerken

Enkele van deze standaardwerken verdienen hier extra aandacht omdat ze destijds meer dan waarschijnlijk, zij het rechtstreeks, zij het via de kennis die er door hun leermeesters uit werd geput, ter beschikking stonden van de eerste studenten diergeneeskunde. Bovendien gelden sommige van deze publicaties tot op heden als referentiewerk voor de diergeneeskundige kennis in het tijdperk waarin ze werden gepubliceerd.

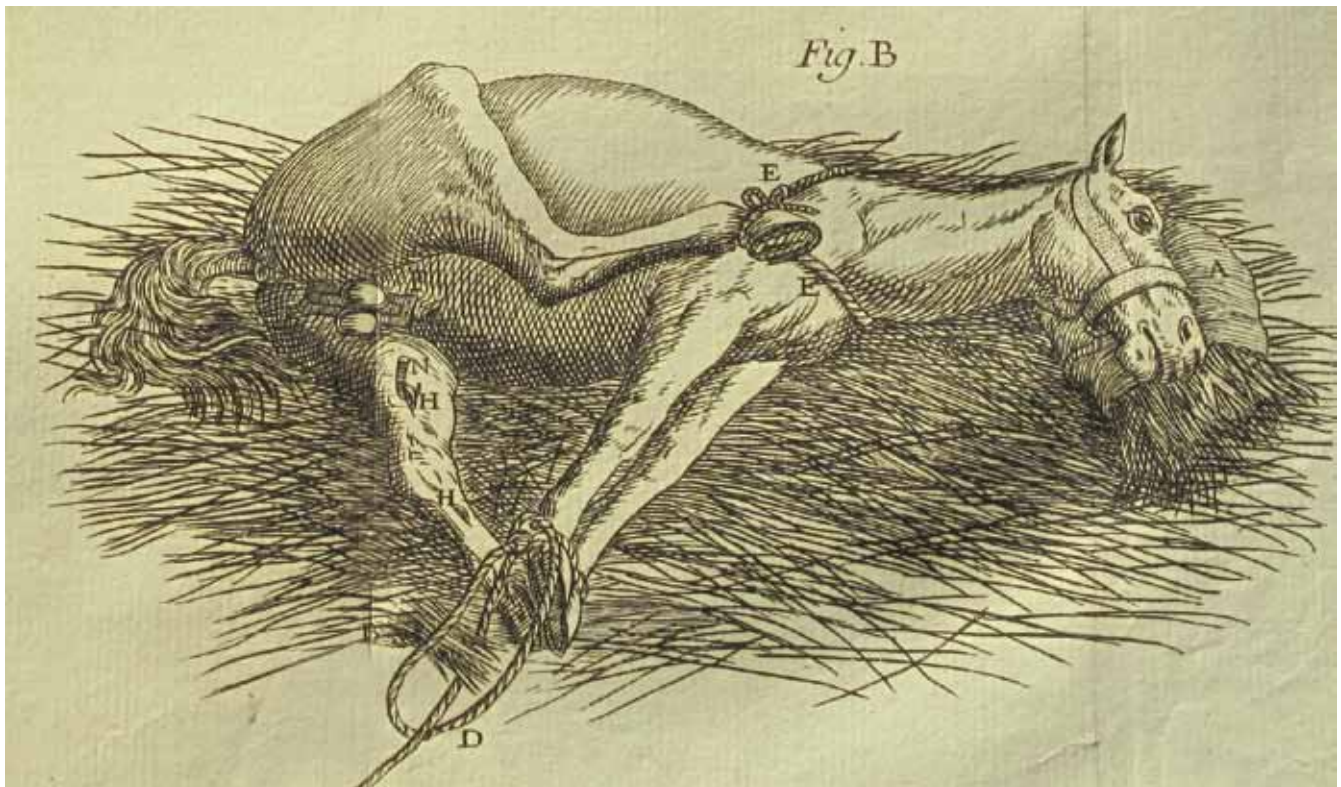
In eerste instantie is er Jacques de Solleysel (1617-1680), een zeer bekend Frans écuyer en hippiaat. Deze

zoon van een politieofficier genoot een academische opleiding in Lyon waar hij tevens leerde paardrijden bij de beste ritmeesters. Op 35-jarige leeftijd vertrok de Solleysel naar Munster in Duitsland waar hij zich gedurende een drietal jaar liet opleiden als dressuurruiter en veel kennis opdeed met betrekking tot de op dat moment gekende paardenziekten en de verzorging ervan. Hij leerde er tevens Duits, wat zijn aanzien bij zijn terugkeer naar Frankrijk enorm vergrootte. De Solleysel is schrijver en compiler van een van de eerste Franse standaardwerken in de hippiatie, de alom bekende ‘Le Parfait Maréchal’ die in 1644 voor de eerste maal werd uitgegeven in Parijs door Gervais-Clousier. Tijdens de daarop volgende 100 jaar volgden er tientallen herdrukken, telkens met aanvullingen en lichte wijzigingen en dikwijls opgedragen aan telkens andere edelen. Het boek bestaat uit twee grote delen waaronder ruim 500 bladzijden beschrijvingen van aandoeningen bij het paard en hun remedies. Hierbij komen veel elementen terug uit de humoraalpathologie en de polyfarmacie, die worden aangevuld met volkse recepturen en therapieën, waarvan vele te gek zijn voor woorden. Het tweede deel geeft de kennis weer van de anatomie van het paard, de leeftijdsbepaling, aankoop, verzorging, het hoefbeslag, het kweken van paarden en details over het rijtuig.

Het grote belang van ‘Le Parfait Maréchal’ voor iedereen die ook maar iets met paarden te maken had, werd nog onderstreept door de populariteit van zijn opvolger, met name ‘Le Nouveau Parfait Maréchal’ van de hand van François Alexandre de Garsault (1692-1778), voor het eerst gepubliceerd in 1741. De Garsault was zoöloog, botanist, hippiaat en tekenaar en publiceerde over zeer uiteenlopende onderwerpen. In opdracht van de Franse overheid bezocht hij talloze stoeterijen, waardoor hij zeer bekend werd in de paardenwereld. ‘Le Nouveau Parfait Maréchal’ is een wijd verspreid boek dat zelfs nu nog relatief makkelijk te vinden is op de gespecialiseerde markt. Het bevat een hele reeks prachtige platen over alle mogelijke onderwerpen die met het paard te maken hebben. Zo is er een interessante tekening van het zogenaamde ‘foutenpaard’, een figuur waarop een paard is te zien, behept met alle mogelijke afwijkingen van het ideale exterieur (Figuur 3). Verder worden de anatomie en ziekten bij het paard beschreven en is er een hoofdstuk ingesloten over het paardrijden zelf met platen waarop de ideale zithouding wordt aangegeven en besproken. Dan volgen details over de rassen en het kweken van paarden, waaruit onder meer blijkt dat de manier waarop een hengst wordt gefixeerd voor castratie in bijna 300 jaar nauwelijks veranderd is (Figuur 4). Interessant is ook het laatste deel, een zeer volledige ‘l’Apothicaire’ of ‘Traité des Médicaments’ met tal van platen van geneeskrachtige planten en kruiden en een uitgebreide receptuur om alle mogelijke kwalen te behandelen.

Omdat ruiters dikwijls met hun paarden onderweg waren en niet de mogelijkheid hadden om de omvang-

Figuur 4. Fixatie van een hengst voor castratie in 'Le Nouveau Parfait Maréchal' (de Garsault, 1770).

rijke werken mee te nemen, werden er ook beknoptere uitgaven gepubliceerd. Zo verscheen er van de hand van de Garsault ook een veel kleinere versie, 'Le Guide du Cavalier' (Parijs, 1770) waarin allerhande tips staan opgelijst en die perfect past in de binnenzak van een overjas.

Het aantal paardenboeken nam gestadig toe en om indruk te blijven maken, werden de uitgaven steeds luxueuzer, beter geïllustreerd en daardoor nog impressionanter. Een laatste, voor zichzelf sprekende illustratie van de grandeur die in het begin van de 18de eeuw rond het paard hing, is het indrukwekkende boek van vader en zoon Jean en Gaspard (1663-1748) de Saunier. Daar waar het courante formaat van een zichzelf respecterend paardenboek het zogenaamde 'in-4' was (circa 20x26 cm), werd het boek van de Sauniers uitgegeven in 'folio' (circa 26x40 cm). Hun 'La Parfaite Connoissance des Chevaux' werd slechts in één oplage gedrukt en uitgegeven in 1734, in Den Haag. Het was en is een prestigeproject met meer dan zestig prachtige grote platen (Figuur 5) waarvan een deel echter is geplagieerd, deels uit het boek van Carlo Ruini. We kunnen van plagiaat spreken omdat Gaspard de Saunier frauduleus op zijn platen aangeeft dat ze getekend zijn 'd'après nature' en er niet wordt verwezen naar de originelen. Dit is een mooie illustratie van een tijdsgeslacht waarin alles blijkbaar groter en mooier moest.

Tevens illustreert het ook het feit dat niet alle paardenmeesters notabelen waren met een aristocratische levensweg. Daar waar vader Jean de Saunier in het algemeen gold als een zeer kundig hippiater en paardentrainer -die weliswaar moest onderduiken na een

duel maar later opnieuw Frankrijk werd binnengehaald om een paardenepidemie te bestrijden- kan de levensweg van zoonlief op zijn zachtst gezegd kleurrijk genoemd worden. Op het einde van de 17de eeuw werkte Gaspard de Saunier gedurende een twintigtal jaar als écuyer voor verschillende leden van de hoge adel. Hij bouwde hierdoor veel ervaring op en perfectioneerde zijn veeartsenijkunde. Op een bepaald moment raakte ook hij betrokken in een duel, waarbij hij zijn tegenstander doodde en genoodzaakt was zijn vaderland Frankrijk te ontvluchten. Na wat omzwervingen kwam hij uiteindelijk terecht in Leiden, waar hij samen met een zekere Gabert een nieuwe rijsschool oprichtte. Gaspard de Saunier zou er ongeveer 30 jaar lang directeur zijn.

Een vrij algemeen kenmerk met betrekking tot de inhoud van de in deze periode gepubliceerde werken is dat er veel nadruk lag op het visueel waarneembare. Hiervan is het eerder genoemde 'foutenpaard' een mooi voorbeeld. De werken bevatten dan ook behoorlijk nauwkeurige anatomische beschrijvingen en ellenlange lijsten waarin de aandoeningen, visueel afwijkend van het normale, worden beschreven. Daaraan zijn lange opsommingen toegevoegd met mogelijke therapieën en ingrepen. Van een poging tot het uitklaren van de functionele aspecten van alle beschreven structuren of het verklaren van pathologische verschijnselen door achterliggende mechanismen van de malfunctie weer te geven is echter nog lang geen sprake. Men had met andere woorden nauwelijks een idee van de functie van bepaalde structuren en orgaanstelsels en kon hun werking en plaats in een pathologisch kader dan ook moeilijk verklaren.

EEN VERZAMELING PAARDENBOEKEN IS GEEN VETERINAIRE BIBLIOTHEEK

Tot halverwege de 18de eeuw werd de veterinaire bibliotheek gedomineerd door paardenboeken, of sterker nog, bestond ze nagenoeg enkel uit paardenboeken. Het blijkt immers bijzonder moeilijk om standaardwerken te vinden die dateren van vóór 1750 waarin lastdieren of runderen een hoofdrol spelen in een veterinair kader. Wel werden rond het begin van de 18de eeuw voor de eerste maal een aantal meer algemene werken gepubliceerd over agricultuur. Ze vormden een soort handleiding voor het buitenleven en leunden in feite meer aan bij de ‘re rustica’, de landbouwkunde zeg maar. Het gaat hierbij om zeer uitgebreide uitgaven die dikwijls zijn opgebouwd uit meerdere volumes. Een voorbeeld hiervan is ‘La Nouvelle Maison Rustique’ van de Franse agronoom Louis Liger (1658-1717), bestaande uit twee delen en voor het eerst gepubliceerd in 1700. Wat de landbouwhuisdieren betreft, worden hierin vooral het paard en de ezel besproken met de veelzeggende verduidelijking van de auteur dat hij het “bewust kort heeft gehouden” want “dat er na het werk van de Solleysel niet veel nieuws verteld kan worden”. Desalniettemin kende deze uitgave een zeer groot succes en werden er na de dood van Liger nog een heleboel herdrukken uitgegeven (een twaalfal, waarvan de laatste in 1798), waarvan de inhoud constant werd aangevuld (Mennessier de la Lance, 1921). Gedurende gans de 18de eeuw vormde ‘La Nouvelle Maison Rustique’ dan ook een belangrijk naslagwerk dat zeer veel algemene kennis weergeeft omtrent akker- en wijnbouw, fruitteelt, het kweken van nutsdieren, tot zijderupsen toe, maar evengoed recepten bevat om confituur te maken en wafels te bakken. In de latere edities kwamen er belangrijke aanvullingen met betrekking tot de nutsdieren tot stand (onder andere in 1790) en werden er naast beschrijvingen van ziekten en remedies bij paarden ook meer details over runderen, varkens, geiten en schapen in opgenomen. Het gaat hierbij echter dikwijls over zeer summier beschrijvingen die hoogstens enkele bladzijden in beslag nemen. Standaardwerken over de zogenaamde lastdieren, zoals we die over het paard kennen, ontbraken in de eerste helft van de 18de eeuw.

AANBEVOLEN LITERATUUR

- Bruhier d’Ablaincourt J.-J. (1742). *Secrets Utiles et Eprouvés dans la Pratique de la Médecine et de la Chirurgie avec un Appendice sur les Maladies des Chevaux et autres Quadrupèdes*, Prault père, Parijs.
- Coorevits S, De Clercq E, Noyez E. (2011). *Van Paardenmiddel tot Paardendokter. Over de Geschiedenis van de Paardeneeskunde*, Stad Waregem.
- de Garsault F.A. (1770). *Le Nouveau Parfait Maréchal*. Guillyn, Parijs.
- de Garsault F.A. (1770). *Le Guide du Cavalier*. Les Libraires Associés, Parijs.

Figuur 5. Plaat van het hoofd van een paard. Uit ‘La Parfaite Connoissance des Chevaux’ (Jean et Gaspard de Saunier, 1734).

- de Saunier J., de Saunier G. (1734). *La Parfaite Connoissance des Chevaux*. A. Moetjens, Den Haag.
- de Solleysel J. (1744). *Le Parfait Maréchal*. G. Martin, J. B. Coignard, P. J. Mariette, H. L. Guerin, Parijs.
- Diamond J. (2000). *Guns, Germs and Steel. The Fates of Human Societies*. W.W. Norton and Co New York, London.
- Devriese, L. (2012). From mules, horses and livestock to companion animals: a linguistic-etymological approach to veterinary history, mirroring animal and mainly human welfare. *Vlaams Diergeneeskundig Tijdschrift* 81, 237-246.
- Leclainche E. (1936). *Histoire de la Médecine Vétérinaire*. Office du Livre, Toulouse.
- Liger L. (1790). *La Nouvelle Maison Rustique*. Elfde editie, Durand, Parijs.
- Mennessier de la Lance (1971). *Essai de Bibliographie Hippique, 1915-1921*. Lucien Dorbon, Parijs. Réimpression.
- Musset-Pathay (1991). *Bibliographie Agronomique ou Dictionnaire Raisonné des Ouvrages sur l’Economie Rurale et Domestique et sur l’Art Vétérinaire*. (originele heruitgave van 1810). Institut National Agronomique de Paris-Grignon, Parijs.
- Saboureux de la Bonneterie (1775). *Traduction d’Anciens Ouvrages Latins Relatifs à l’Agriculture et à la Médecine Vétérinaire*. Didot le Jeune, Parijs.
- von den Driesch, A., Peters J. (2003). *Geschichte der Tiermedizin*. Schattauer Verlag, Stuttgart.
- Wester J. (1939). *Geschiedenis der Veeartsenijkunde*. Uitgeverij Hoonte, Utrecht.